

A SZABADKAI MUNKÁSMOZGALOM 1924 ÉS 1929 KÖZÖTT VISSZAEMLEKEZÉSEK

1942 és 1929 között Szabadkán éltem és dolgoztam. A körülmények összejátszása folytán kerültem Szabadkára. Amikor 1924-ben, a feldolgozási kampány befejeztével elbocsátottak az eszéki cukorgyárból (ahol mint munkásbizalmi a gyár igazgatósága nem jó szemmel nézett), el kellett hagynom Eszéket, más munka után néztem. Szabadkát előzőleg nem ismertem, noha volt onnan néhány ismerősöm: Božo Nikolić lakatossal és Vlado bátyjával, a kovácscsal 1918 és 1921 között együtt dolgoztam a cukorgyárban. Vlado idősebb ember volt, jó mester, abban az időben a műhely munkavezetőjeként a cukorgyár alkalmazottja. Vele nem álltam különösebben jó kapcsolatban, vele való kontaktusaim csak a legszükségesebbekre szorítkoztak, mivel munkavezető volt. Bozóval viszont rendszeresen kapcsolatban álltam és rendszerint egyetértettem vele. A Bozóval való barátságom sugallta, hogy Eszékről Szabadkára jöjjenek és az ő segítségével itt keressenek munkát. Elképzelésem meg is valósult.

Mikor Eszékről Szabadkára jöttem, már két éve párttag, négy éve szakszervezeti tag voltam. A szabadkai pártszervezettel Božidar Maslarić elvtárs útján teremtettem kapcsolatot — ő akkor Eszéken élt. Mielőtt Eszékről eljöttem, jelentkeztem Maslarić elvtársnál, elmondtam neki, hogy munka nélkül maradtam, Szabadkára készülök, hogy ott keresek munkát. Tőle tudtam meg, hogy Szabadkán működik a pártszervezet, Domány elvtársnál kell jelentkezni, órá — Maslarić elvtársra — hivatkozva. Így is történt.

A Dománnyal való találkozásom látszólag szívélyes volt, de szóba se került a pártszervezet vagy valamelyik pártsejt munkája, még kevésbé az én bekapcsolódásom valamelyik sejtbe. Így végződött első találkozásom Dománnyal. Ma is élénken él emlékezetemben, mennyire elégedetlen voltam ezzel a találkozással. Azt vártam, hogy Domány valamelyik elvtársal kapcsolatba hoz és így kapcsolatba kerülök valamelyik pártsejttel is. Ez azonban szóba sem került. Olyan benyomást tett rám, mintha Domány bizalmatlan lett volna velem szemben, azért viselkedett olyan tartózkodóan első találkozásunk alkalmával. Később értettem csak meg különös viselkedését: nem volt kihez irányítania. Szabadkán az idő tájt csak egyes kommunisták léteztek, de szervezett pártmunka nem folyt, pártsejtek sem voltak. A szabadkai pártszervezet vélt vezetői Domány, Tanka, Cséby és Zsigmond voltak. En leggyakrabban Csébyvel és Tankával voltam kapcsolatban.

Tudtam, hogy Matko Vuković párttag (ő a Mezőgazdasági Munkások Szövetségének volt a tagja, a szövetség székhelye pedig Szabadka volt; Matko a Borba lapterjesztője volt, innen kapta a „Borbaš” fedőnevet). A másik párttag ismerősöm Petar Francisković, a Mezőgazdasági Munkások Szövetségének titkára volt. Hogy Milan Varjaški párttag volt-e, nem tudom, de tény, hogy a leglelkismeretesebb szakszervezeti funkcionáriusok egyike volt (a fémesek tagozatának és a helyi szakszervezeti tanácsnak is ő volt a pénztárosa). Vasa Bogdanovot is ismertem (Palicson lakott). Egy időben — Domány távollétében, míg Székely át nem vette ezt a munkát — ő szerkesztette a Szervezett Munkást. Vasa Bogdanovot 1929-ben letartóztatták — nem a május elsejei röpcédulák, vagy a becskerekiből kifolyólag, hanem a Vörös Segély kapcsán. Ugyanez év decemberében bíróság elé is állították és felmentették. Basch mérnök szintén egyike volt az akkori idősebb párttagoknak, ő is Palicson lakott.

Az értelmiségi párttagoknak ez a csoportja, mellyel Szabadkára érkezésem után találkoztam, nem egy kis létszámú, jelentéktelen csoportosulás volt: többnyire ismerték egymást és gyakran találkoztak is; Bodnarov, Cséby, Cseh, az idősb Cséby, Zsigmond, Basch mérnök és felesége tartozott ebbe a csoportba. A másik mozgalmi csoport tagjai Berkes, Samu, Gubik, Darabos és Bogár voltak. A forradalmi magatartás nem jellemezte egyik csoportot sem: megalkuvók, passzívák voltak; várni és senkivel sem újat húzni — ez volt az elvük. De igazságtalanok lennének, ha egy kalap alá vennénk mindannyiukat; Vasa Bogdanov a Szervezett Munkás körül végzett időnként hasznos munkát — rövid ideig szerkesztette is, gyakran írt cikkeket is a lapba. A Vörös Segéllyel is kapcsolatban állt, emiatt le is tartóztatták. Az idősebb Cséby tanár volt, gyakran tartott egészségügyi, ismeretterjesztő és népművelő előadásokat az ifjúságnak, egyszóval hasznos munkát fejtett ki az ifjúság körében. Nincs tudomásom arról, hogy a diktatúra idején folytatta-e ezt a tevékenységét. Külön kell foglalkoznom Domány János személyével, aki közismert volt a kommunisták körében, a Szervezett Munkás felelős szerkesztői megbízását látta el, de ennek ellenére felületes, beképzelt, fegyelmezetlen volt; a szakszervezeti fórumok határozatait magára nézve nem tartotta kötelezőnek. A következő példa ezt mindennél jobban szemlélteti:

A Mezőgazdasági Munkások Szövetsége úgy határozott, hogy a KRESINTERN moszkvai kongresszusára Petar Franciškovićot, a szövetség titkárát küldi. Domány, aki maga is szeretett volna Moszkvába utazni, ebbe nem tudott belenyugodni. Moszkvában él a felesége — mondogatta —, látni szeretné. (Valójában orosz nő volt a felesége, akivel olyan rosszul élt, hogy elhagyta és visszatért Moszkvába.) Mivel Domány jó viszonyban volt Sima Markovićyal, az lehetővé tette számára, hogy ő utazzon Moszkvába a kongresszusra. Ott azután kész komédiát rendezett volt felesége körül. Az asszony hallani sem akart róla, Domány megpróbálta elérni, hogy ő is Moszkvában maradhasson. Ezt az elvtársak nem hagyták jóvá, vissza kellett térnie Szabadkára. Emiatt a kommunistához nem méltó magatartás miatt kizárták a pártból, munkahelyét is elveszítette: a Szervezett Munkás távollétében Bogdanov szerkesztette, később pedig a zombori Székely elvtárs.

Nem állítható tehát, hogy ebben az időben Szabadkán ne lettek volna képzett párttagok. Ellenkezőleg: mindezek az emberek, akikről szó volt, egy időben vezető káderek voltak, de a kritikus pillanatban meginogtak. A pártszervezet fő problémája éppen az volt, hogy a vezetőség csupa olyan emberekből állt, akiknek megfelelt a megalkuvó politika. Mivel Szabadkára jövelelem idején velük nem tudtam kapcsolatba lépni, a hozzám legközelebb állókkal teremtettem kapcsolatot, a műhelyben.

Miután munkába léptem a vasúti műhelyben, B. Nikolićyal kezdtem beszélgetést. Ez annál könnyebben ment, mert már régebről ismertük egymást, majd Kizur Istvánval, akivel egy üllőn dolgoztam. Rövid időn belül pártsejtet alakítottunk — abban az időben az egyetlen a műhelyben. Megpróbáltuk bevonni Krstićet és Sípóst is, de ők abban az időben — és később sem, 1929-ig, letartóztatásomig — nem tanúsítottak érdeklődést a pártmunka iránt.

Észak-Bácskának ebben a nagy városában viszonylag fejlett volt a szakszervezeti mozgalom. Különösen erős volt a Mezőgazdasági Munkások Szövetsége. Ez egyike volt a mezőgazdasági munkások legerősebb szervezeteinek, de lehet, hogy éppen a legerősebb volt. Nagy létszámú volt a fémmunkások szakszervezete is, ehhez tartoztak a vasúti műhely, a kocsijavító műhely és a fűtőház munkásai is. A Független Szakszervezetek tagságát az építők és a faipari munkások jól szervezett tagozatai és még néhány szakma dolgozói képezték.

Ezen a szakszervezeten a tevékenység — főként a Független Szakszervezeteké — a munkásotthonhoz kapcsolódott. Olyan gyülekezőhely volt ez, melynek szűkös helyiségeiben jöttek össze a munkások: megbeszélések és viták folytak különböző kérdésekről és akciókról, gyűléseket tartottak, előadásokat rendeztek, a művelődési és sporttevékenység is

itt zajlott. Ennek a tevékenységnek a szervezői az egyes tagozatok és a helyi szakszervezeti tanács volt. A szakszervezetek és a munkásotthoni keretében amatőr közművelődési egyesület is működött, elég népes tagsága soraiban ott volt a kisszámú kommunista is, főleg a fiatalok. A Munkás Kultúrkör különösen a különböző rendezvények előkészítésében tűnt ki, melyeket vasárnaponként vagy ünnepnapokon — így május 1-én is — a munkásotthonban vagy másutt rendeztek. Gyakran szerepelt ezekben a műsorokban a Kultúrkör munkásdalárdája is.

A szabadkai helyi szakszervezeti tanács magyar nyelvű munkáslapot is adott ki, a Szervezett Munkást, mely jelentősen hozzájárul a szakszervezeti mozgalom erősödéséhez, fejlődéséhez.

A szakszervezetek és a soraikban működő kisszámú kommunista eléggé eredményesen dolgoztak azon, hogy — a munkásvédelmi törvény értelmében — az állami vállalatokban és műhelyekben szervezeten válasszák meg a munkásbizalmiakat. Ezeknek a jogait és kötelességeit az említett törvény szabályozta. Jogukban állt közvetíteni a munkásfelvételnél, a munkások jogainak védelme felett örködték, a napszám és a nyolcórás munkaidő betartását is figyelték. A munkásbizalmiak útján juttatták el illetményköveteléseiket is az illetékesekhez. Ezek közül a követelések közül egyeseket a munkáskamara útján továbbítottak. A kamara, közismerten megalkuvó volta, a rendszerral való úgyszólván kiegyezéses viszonya ellenére — ha nehézkesen is — néha kénytelen volt ezeket a követeléseket továbbítani, hiszen erre a munkásvédelmi törvény is kötelezte. A fémek tagozata különösen aktív volt ebben a tekintetben. A vasúti műhelyek munkásai, akik a Független Szakszervezetek tagjai voltak, gyakran kértek kihallgatást a közlekedésügyi minisztertől is, a vasúti műhelyek munkásainak a munkakörülmények javítását követelve. Ezekben a követelésekben rendszerint a többi vasúti műhely — Zágráb, Niš, Belgrád stb. — dolgozóit is képviselték.

Mikor a bérharcokról, sztrájkokról és a szabadkai munkások más megmozdulásairól beszélünk, tudnunk kell, hogy ebben az időben Szabadka mint határ város az első világháború után meglehetősen mellőzve volt, ezt a különleges helyzetet az egész város megsínylette. Munkára általában protekcióval, máshonnan jött munkásokat és tisztviselőket vetek fel. A háború előtt itt vasúti igazgatóság működött, melyet a háború után Újvidékre helyeztek át. Ezzel a tisztviselők nagy része munka nélkül maradt. Nagyobb részük el is költözött Szabadkáról, főleg Pestre. A Zorka műtrágyagyár berendezéseit Šabacra vitték, minek következtében sok munkás itt is munka nélkül maradt. A Ferrum is beszüntette munkáját, ami tovább súlyosbította a helyzetet. A vasúti műhely, a kocsijavító és a fűtőház régi, egészségtelen műhelyeiben elavult, agyonhasznált felszerelés volt. Ezekben a műhelyekben kizárólag gyorsjavításokat végeztek. Különösen nehéz volt a munka télvíz idején, mivel — esőtől, hótól függetlenül — szabad ég alatt dolgoztak. Természetes, hogy ilyen feltételek mellett ez a munka nemigen vonzott senkit, ahelyett, hogy a munka terebélyesedett, a munkások száma nőtt volna, pont az ellenkezője következett be. A szakmunkások száma csökkent, ami arra készítette az igazgatóságot, hogy inasiskolát nyisson a szakmunkások pótlására. Ez volt az egyetlen ilyen nemű iskola Szabadkán. Más okai is voltak annak, hogy az ipar és a kézművesség Szabadkán hanyatlani kezdett.

A háború után Szabadka az ország harmadik legnagyobb városa volt, csaknem 100 000 lakossal. Később nemhogy pangás, hanem visszafejlődés következett be. A háború után alig épültek itt új létesítmények; a Sever Villanymotorgyár volt az egyetlen. Az a néhány régi cég, a Rotmann, a Buchwald, a Hartmann és néhány kisebb nem nyújtott elhelyezkedési lehetőséget a kínálkozó munkaerőnek. Az építőipar és a kisipar sem voltak rózsás helyzetben. Szabadka lakosságának nagyobb része mezőgazdasággal foglalkozott, javarészt bér munkásokként a gazdagabb földbirtokosok földjén.

Ilyen környezetben és ilyen körülmények között, amikor az igazi proletárréteg kisszámú, amikor a kispolgári felfogás bizonyos fokú naciona-

lizmussal és sovinizmussal keveredik, amikor hallgatólágoosan az a vélemény alakult ki, hogy Szabadka csak átmenetileg tartozik Jugoszláviához, tehát ki kell nyugodtan várni az állapotnak a végét, az eredményes társadalmi-politikai munkát számtalan buktató és akadály súlyosbította.

A határ közelsége ebben az időben nagyon érződött, és ez Szabadka fejlődésére is rányomta bélyegét. Közismert, hogy a világháború után Magyarországi erős forradalmi mozgalom színhelye volt. A magyar forradalom hatása Európa minden országára kisugárzott, az akkori SZHSZ állam uralkodó burzsoáziáját páni félelem kerítette hatalmába. Minden eszközt megragadott, hogy megakadályozza, lehetetlenné tegye a szakszervezeti, de főleg a pártmunkát ebben a határmenti városban. A rendőrség és Szerbia más vidékeiről ide irányított ügynökök hada rendkívül brutálisan lépett fel mindenkiel szemben, akiben kommunistát vagy aktív szakszervezeti funkcionáriust véltek. Szabadka mint határ menti város a rendőrség, ügynökök és besúgók ellenőrzése alatt állt.

Az elmondottakat ki kell még egészíteni azzal, hogy 1924-re a rendszer stabilizálódott: minden — valamennyire is felelősnek vélt — helyre rezsimhez hű embereket állított — a műhely munkavezetőjétől kezdve a rendőrfőnökhöz —, akik hűségére számíthatott. Ezek kivétel nélkül ORJUNA- és SRNA-tagok voltak (ORJUNA — Organizacija jugoslovenskih nacionalista = Jugoszláv Nacionalisták Szervezete), még gyakrabban csetnikek, akik nemcsak a gyári munkásokkal, vagy a szállásokon dolgozó napszámosokkal nem vállaltak közösséget, hanem sokszor még ahhoz a munkához sem volt sok közük, amelyet végezniük kellett volna. De nem is ez volt a legfontosabb, hanem az, hogy mindannyian a rendszer hű kiszolgálói voltak, minden igyekezetük arra irányult, hogy a nem kívánatos elemeket eltávolítsák helyükről és a legmesszebb menőik segítségét a rendőrségnek ezeknek az üldözésében, letartóztatásában.

Ez a programhangulat, a munkásmozgalom belső gyengeségei, a megosztottság is oda vezettek, hogy ebben az időben nem voltak nagyobb akciók, melyeket a szakszervezetek vezettek volna. Ezzel szemben egyes szakszervezeti tagozatok — a legális munkaformák lehetőségeit kihasználva — igyekeztek olyan tevékenységet kifejteni, amilyent az adott körülmények között kifejthettek. A fémesek tagozata, melynek én is tagja voltam, egyike volt a legerősebbeknek, noha a Független Szakszervezetek tagozata mellett egy másik tagozat is volt — a reformisták irányítása alatt. Ez egy törpe tagozat volt, tagjai a Ferrum és a Sever bizonyos számú munkása volt, ilyenek voltak a többi tagozatai is: a szabók, pékek, és mészárosok (élelmiszeripari tagozat). A Független Szakszervezetek tagozataként működő fémesek tagozat felölelte a vasúti műhely, a kocsijavító és a fűtőház munkásait is. Képviselőik részt vettek minden intervencióban, melyet Milosavljevićnél, az akkori közlekedésügyi miniszternél eszközöltek, az ország többi vasúti műhelyének képviselőivel együtt. Ezek az intervenciók elég gyakoriak voltak, de sohasem tudtuk hozzá megnyerni a kamara védősármányai alatt működő, reformista szakszervezetek irányítása alatt álló fémesek tagozatok támogatását. Ezeknek a tagozatoknak, éppúgy, mint a többi hozzájuk tartozó tagozatnak sem (pékek és szabók), nem volt álláspontjuk. Az ő álláspontjuk tulajdonképpen a kamara, azaz Lazar Petrovićnak, a kamara megbízottjának álláspontja volt. Petrovićtal gyakran folytattunk éles vitákat, melyeket rendszerint ő provokált ki. Ezzel az volt a célja, hogy a rendőrségnek adatokkal tudjon szolgálni egyes emberekről: véleményükről, álláspontjukról az egyes időszakos helyi vagy általános politikai kérdésekkel kapcsolatban. Ezek a viták többnyire kárára voltak a Független Szakszervezeteknek. A rendőrség pontosan tájékozódott a szakszervezeti tanács minden egyes tagjának és minden szakszervezeti vezető álláspontjáról, neveiket is tudta. Turanov rendőrfőnök ezeket gyakorta beidézte kihallgatásra, letartóztatással és kitoloncolással fenyegetőzött. Ezzel a megfélemlítéssel különösen egyes magyar emigránsokra tudott hatni, akik a Tanácsköztársaság bukása után menekültek Jugoszláviába. Ők egyébként is a rendőrség állandó megfigyelése alatt álltak, egyesek közülük nagyon tartózkodóan is viselkedtek, nehogy

összeütközésbe kerüljenek a hivatalos szervekkel. Nyilvánvaló, hogy ez a teljes passzivitáshoz, a felszámoláshoz vezetett. Passzivitásukkal még egyes hazai emberek, szakszervezeti tagokra is hatottak, annál is inkább, mert közülük többen — mint a forradalom harcosai — az itteni szervezett munkások osztatlan rokonszenvét élvezték.

A Szabadkán működő két szakszervezet közös akcióiról beszélni sem igen lehetett. Ez a megosztottság nem a szervezett munkásoktól eredt, hanem a munkáskamarából diktálták. A Független Szakszervezetek többször kezdeményeztek együttműködést jelentősebb kérdésekben, de ezek a kezdeményezések ritkán vezettek eredményre. Szabadkai tartózkodásom egész ideje alatt tudtommal egyszer ünnepeltük csak meg közösen május 1-ét, 1927-ben. A Független Szakszervezetek, a szociáldemokraták és a nyomdászok képviselőinek együttes ülésén született meg a határozat, hogy május elsejét ebben az évben közösen ünneplik meg. Az ünnepségre nyolc nappal előbb engedélyt kellett kérni a rendőrségtől, feltüntetve a kérvényben az ünnepség helyét, a szónok nevét és hogy miről fog az ünnepségen beszélni.

Az említett ülésen a nyomdászok képviselője feltételhez kötötte részvételüket: a nyomdászok szervezete csak abban az esetben vesz részt az ünnepségen, ha ott Lazar Petrović mond beszédet. Elmondta azt is, hogy ez egyúttal szavatolja, hogy a rendőrség engedélyezi az ünnepi ülést, valamint hogy a jelenlevő rendőrök nem fogják feloszlítani az ünnepelő tömeget. A nyomdászok képviselőjének a szándéka nagyon átlátszó volt. Mindent jó előre megbeszéltek Petrovićtal, és mi ezt jól tudtuk. Számunkra viszont fontos volt, hogy sikerüljön az ünnepség, hogy minden munkás együtt legyen, hogy érezhessék: meg lehet találni a közös nyelvet, ha a munkásosztály érdekei úgy kívánják. Meg kellett értenünk, hogy a Független Szakszervezetek nem valakinek a kirendeltsége — mint ahogy egyesek állították —, hanem a munkásosztály forradalmi szervezete, mely a jobb munka- és életfeltételekért küzd. Természetesen Petrović beszédében megkerülte ezt az igazságot; ő kizárólag május elseje, a munka nemzetközi ünnepe történetéről beszélt.

A rendőrséghez intézett beadványban a sétaerdőt kérték az ünnepség színhelyéül engedélyezni, a rendőrség azonban ezt a kérést elutasította; az ünnepség megrendezését csak zárt helyiségben engedélyezte, így azt egy moziateremben tartották meg, a rendőrségi ügynökök jelenlétében. Az elnöki asztalnál a három szervezet képviselői és egy rendőrügynök foglalt helyet, a terem előtt az ülés végéig rendőrök tartózkodtak. Az ülés után sokan felkeresték a sétaerdőt, hogy kifújják magukból az ülésről hozott borongós hangulatot. Itt úgy érezték magukat, mint az előző években, amikor tilos volt a május elsejei gyülekezés. A rendőrök és az ügynökök ide is utánuk jöttek és ott tartózkodtak mindaddig, míg a munkások haza nem mentek.

Abban az évben, mikor Szabadkára kerültem, a fémesek tagozatának évi közgyűlésén a tagozat titkárává választottak, egyúttal megválasztottak a tagozat képviselőjévé is a helyi szakszervezeti tanácsba. A tagozat elnökévé Božo Nikolićot, pénztárosává Milan Varjaškit választották. Mindhárman megtartottuk funkcionát egészen a letartóztatásomig.

Mi reggel 6 óratól délután kettőig dolgoztunk, egyrészes munkaidővel. A munkaidő után én rendszerint a munkásotthonba mentem. (Az otthon udvarában volt egy kis fogyasztási szövetkezet, ahol élelmiszert is lehetett vásárolni. Gyakran előfordult, hogy munkaidő után itt vettem valami ételmezt.) Sokszor késő éjszakába nyúló ülések tartottak ott, más-kor a tagozat ügyeit intéztem.

Szabadkai tartózkodásom utolsó évében ismerkedtem meg Đuro Đaković elvtárrsal. Szabadkára jövelele teljes illegálisban történt. Senki sem tudta, hogy miért jött és mit akar. Egy nap — mint rendszeren — bementem a munkásotthonba a tagozat ügyeit intézni. Amint beléptem a helyiségbe, egy embert találok az íróasztal mellett üldögélve. „Mi az, elvtárs? — kérdezem, arra gondolván, hogy munkát vagy valami segítséget szeretne a tagozattól; ismeretlen ember, nem gondolhattam másra, mint

hogy valahonnan vidékről érkezett. — Munkát keresel? — „Nem — feleli —, azért jöttem, hogy lássam, hogy dolgoztok.” „Mégis, honnan jöttél?” „Atutazóban voltam, gondoltam, betérek. Đaković vagyok.” Đaković nevét már hallottam, nem is kérdezősködtem tovább. Most ő kezdett el érdeklődni: hogy hívnak, mi a foglalkozásom, hol dolgozom, mit csinálok itt az otthonban. Feleltem minden kérdésére. A szakszervezetek munkája is érdekelte, a reformista szakszervezetek tevékenysége, tagságuk létszáma. Mivel ekkor már estefelé volt, mind többen érkeztek az elvtársak közül, ő elköszönt és eltávozott.

Pár hónappal később még egyszer találkoztam Đuro Đaković elvtárral, csak ekkor nem Szabadkán, hanem Zágábban. Ez a második volt az utolsó találkozásom vele.

1927 júliusának első felében tartották meg a Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség Központi Bizottságának a kongresszusát Belgrádban, a Slavíjában. Én a szabadkaiak küldötteként vettem részt ezen a kongresszuson. Ez volt első találkozásom a szakszervezeti és pártmunkások nagy részével, akik az ország minden tájáról érkeztek. Ezen a kongresszuson teljes mértékben megnyilvánult a jobb- és a baloldal egymás közötti harca, egymás iránti türelmetlensége.

Hogy az eltérő nézeteket amennyire-annyira egybehangolják, megelőzve azt, hogy a kongresszuson következzen be nézeteltérés, a kongresszus előestéjén megbeszélésre hívták össze a Központi Bizottság épületébe (a Hilendar utcába) azokat a küldötteket, akik párttagok voltak. A jobboldal vezetője Sima Marković volt, vele egy nézetet vallottak Buda Milutinović, a fém munkások szövetségének titkára, Miodrag Manojlović, a CMSOJ (Központi Szakmaközi Szakszervezeti Bizottság) elnöke, Milivoj Koljević, ugyanennek a bizottságnak a titkára, Mihailović, és még néhány fiatalabb és kevésbé ismert párttag. A baloldaliak vezetője Rajko Jovanović belgrádi ügyvéd volt. Pavle Pavlovićot mindkét oldalról megtámadták, mivel a Független Szakszervezetek betiltása után mint a munkásokon felülős tulajdonosa az otthont átadta a reformistáknak. A zágárábiai egy csoportja, köztük Blagoje Parović, Krndelj, Koleša, Pečnik, Anka Butorac és mások, Rajko Jovanović véleményét osztották Sima Markovićtyal és CMSOJ-vel szemben. A különböző nézetek éles vitában jutottak kifejezésre ezen a megbeszélésen, de egységes, szilárd álláspontot nem sikerült kialakítani.

Ezt a pártértekezletet illegálisan hívták össze, de a rendőrség is tudomást szerzett róla. A rendőrségi ügynökök az értekezlet egész tartama alatt ott keringtek az épület körül, de magába az épületbe nem jöttek be. Ez talponálló értekezlet volt: a keskeny helyiségben, ahol folyt, annyi párttag gyűlt össze, hogy egyszerűen nem volt hova ülni. De ez sem volt akadály annak, hogy az ülés éjjel utánig elhúzódjon. Oriási élmény volt számomra ez az éjszaka, melynek emlékei, éppúgy, mint a kongresszus ötnapos vitájában hallottak, jórészt még ma is élénken élnek emlékezetemben. Az értekezlet után Buda Milutinovićhoz csatlakoztam, és amikor Kosmajac mellett haladtunk el (aki még mindig az épület környékén tartózkodott), megkérdezte Milutinovićot: „Miről vitakoztatok ilyen sokáig?” — mire ő szinte tréfásan odavetette: „Frakciót szervezek.” Ez az odavetett félmondat — ha tréfásan is volt mondva, igaz volt. De az, amit Milutinović ennek a hóhérnak (akinek kezéhez számtalan kommunista és más hazafi vére tapad) menet közben odavetett, a kongresszus ötnapos vitájában teljességében meg is nyilvánult. A jobboldali megalkuvók kitarotnó rá akarták erőszakolni a kongresszusra (a rendőrök jelenlétében) opportunisták és szakadár nézeteiket. Mégis, a jobboldal minden erőlködése, hosszan tartó és epés vitája és ellenállása ellenére is, a kongresszus a szakszervezetek helyes, forradalmi irányvonalát fogadta el. Az elfogadott határozatok a Független Szakszervezeteket az egységes front kialakítására irányították, a szervezeti forma az ipari szövetségek és a tagozatok lettek. Ezen az elven szerveződött a mi szakosztályunk is, azaz a fém munkások szabadkai tagozata. Tagságát nemcsak a fém munkások képezték, hanem a többiek is: asztalosok, kárposok, fűtők, mozdonyvezetők — egyszóval

mindazok, akik ezekben a műhelyekben dolgoztak. A kongresszusnak az a határozata, hogy a szakszervezeti munkát a fő iparágak legnagyobb vállalataira viszi át, nagy jelentőségű volt a szakszervezetek tagságának tömegesítésére és szervezeti erősödésére országszerte. Ekkor született meg a határozat a közművelődési, művészeti, művelődési és sportegyesületek szövetségeinek megalakításáról. Eddig ilyen szövetségek nem léteztek. A határozatok nyilvánvaló célja az volt, hogy a Független Szakszervezetek tagságát tömegesítsék, ami szemmel láthatóan nem illett bele a jobboldali megalkuvók terveibe; nekik inkább megfelelt volna az apró, szétforgácsolt szervezetek, melyek éppen emiatt passzívák, nem képesek semmi hatásosabb akcióra a munkásosztály érdekében. A jobboldali opportunisták azért próbálták ezt az irányvételt keresztülvinni, mert így nem kerültek volna összeütközésbe az uralkodó rezsimmel, amelynek viszont — mind a kizsákmányoló burzsoáziának, mind az uralkodó rendszernek — ezek a szervezetek kevesebb gondot okoztak volna.

A kongresszus előtt és az öt kongresszusi napon megnyilvánuló frakciós harcok sok tanulsággal szolgáltak a párttagoknak, különösen a fiatal, áldozatkész, odaadó osztályharcosoknak, akiknek első alkalommal itt nyílt lehetőségük megismerkedni a jobboldali megalkuvók nézeteivel és irányvonalaikkal. Itt érthették meg, mit jelent ezek politikája és hova vezet. Ennek a felismerésnek köszönhető, hogy a kongresszus helyes határozatokat hozhatott a forradalmi szakszervezeti mozgalom átszervezésével kapcsolatban. A Független Szakszervezetek ezen határozatok alapján szervezetek át tevékenységüket, de a frakciós harcok — a párt soraiban eppógy, mint a szakszervezetekben — tovább tartottak, egész a január 6-i diktatúráig, amikor a kormány határozatot hozott a Független Szakszervezetek betiltásáról.

Függetlenül a napról napra brutálisabbá váló terrortól, melynek a párt, a JKISZ és a szakszervezeti funkcionáriusok és aktivisták ki voltak téve, tovább folyt a röpcédulák és más kiadványok készítése és terjesztése, tovább írták a jelmondatokat a diktatúra ellen, ugynevezett röpgyűléseket és illegális értekezleteket tartottak; egyszóval a párt és a JKISZ tagjai nem pihentek akkor sem, amikor Jugoszláviában a legsötétebb reakció és a fehérterror dühöngött a forradalmi munkásmozgalom felett. A párt minden diktatúraellenes akciójára a rendőrség és csendőrség tömeges razziákkal, letartóztatásokkal, kínzásokkal, gyilkosságokkal válaszolt. Már a diktatúra első hónapjaiban meggyilkolták Đuro Đakovićot, a JKP Központi Bizottságának szervező titkárát, akit 1929. április 20-án, egy rendőrségi razzia alkalmával fogtak el Hećimovičtyal együtt a Bijenačka cestán, Zágrábban. Hétnapi kivallatás után a rendőrgyűnök — azon a címen, hogy a helyszínen állapítsák meg, hol lépték át a határt — ki vitték őket az osztrák határra, ott szökési kísérletet színlelve mindketőjüket agyonlőtték.

A KPJ Központi Bizottsága sajtószervényében, a Klasna borbában a következő nekrológot olvashattuk:

„Đuro Đaković — Niko Hećimović — két név, mely a JKP történetében arany betűkkel lesz beírva Stanko Vulč, Alijagić, Zef Marko Ljus, Španac és a véres jugoszláv rezsim sok más áldozatának neve mellé.

Vér és nagy áldozatok nélkül nem győzhet az új társadalomért vívott harc, melyben nem lesznek elnyomottak, megaláztatottak, jogfosztottak. Nekünk ezt tudnunk kell. Mi tudjuk is ezt. Mégis, minden alkalommal, mikor a kapitalista szörnyeteg — a rendőrség felfal egyet elvtársaink közül, fájdalom tépi szívünket, de megacélozza, még szorosabbra fűzi soraikat és még kitartóbb harcra szólít.

Ez év április 20-án, a kommunisták és politikailag gyanús elemek elleni razzia alkalmával a Bijenička cestán Zágrábban, a detektívek, a rossz hírű Fistával az élen, letartóztattak két kommunistát, kettőt a legjobb párttagok közül, Đuro Đaković fémmunkást, a JKP szervező titkárát, a Kommunista Internacionálé végrehajtó bizottságának tagját és Niko Hećimović magántisztviselőt, a Jugoszláviai Vörös Segély titkárát.

Hétnapos borzalmas középkori inkvizítori kínzás után a zágrábi Glavnjačában, a rendőrség mindkettőjüket kivitte az osztrák határra és ott meggyilkolta.”

(Klasna borba, 1929. évi 13—14. száma)

Egymás után gyilkolták a kommunistákat. Nem sokkal Đaković és Hećimović megölése után Zágrábban letartóztatták és meggyilkolták Pajo Marganovićot, a JKISZ Központi Bizottságának titkárát. 1929. július 27-én Samoborban, a rendőrséggel vívott harcban elesett a JKISZ Központi Bizottságának titkára, Mijo Oreški, Janko Mišić, a JKISZ Központi Bizottságának tagja és Slavko Oreški, a JKISZ Központi Bizottságának technikai vezetője. Ugyanez év augusztusában Belgrádban letartóztatták Bracan Bracanovićot, a JKP Központi Bizottsága politikai bizottságának tagját, a JKP Szerbiai Tartományi Bizottságának titkárát, akit borzalmas kínzás után öltek meg. 1930-ban Crna Gorában a rendőrséggel vívott harcban esett el Marko Mašanović, a KPJ Központi Bizottságának tagja. Ugyanez év júliusában Szarajevóban Marijan Baruhot, a KPJ Bosznia-Hercegovinai Tartományi Bizottságának tagját ölték meg, augusztusban Zágrábban a rendőrséggel való összecsapásban a JKISZ Központi Bizottságának titkárai, Pero Popović Aga és Josip Kolumbo esnek el. Valamivel később, októberben a zágrábi rendőrségi fogházban gyilkolják meg Risto Samardžić Rindát, a KPJ Központi Bizottsága politikai bizottságának tagját, harcban esik el Josip Debeljak és Josip Adamić, a JKISZ Központi Bizottságának, illetve horvátországi tartományi bizottságának titkára, ugyanebben az időben gyilkolják meg Zágrábban Božo Vidas Vukot, a KPJ Központi Bizottságának tagját.

Hosszú volna a lista, ha fel akarnánk sorolni mindazoknak a bátor, odaadó párttagoknak és vezetőknek a nevét, akik a diktatúra idején Jugoszlávia-szerte a fogházakban, börtönökben, kínzókamrákban vesztették életüket. A felsoroltak csak a legkiemelkedőbbek a január hatodikai diktatúra áldozatai közül. De ha azoknak a nevét is fel akarnánk idézni, akik a rendőrségi fogházak kínzókamráit megjárták, hadseregnyi aktivista neve szerepelne a rezsim áldozatainak listáján.

A tömeges letartóztatások már 1929 januárjában megkezdődtek. Az első lebukás Belgrádban történt, de csakhamar kiterjedt az egész országra. Itt röviden el szeretném mondani a vajdasági pártszervezet, azaz a becserkei lebukás körülményeit, amelynek következményeként én is a rendőrség karmai közé kerültem, majd a többi elvtárral együtt rabságba.

1929 áprilisában Tanka értesített, hogy Zágrábba kell mennem illegális rópcédulákért és egyéb május elsejei anyagért. Ezeket a rópcédulákat és a többi anyagot Vajdaságnak szánták. Vasárnap a reggeli vonattal Zágrábba utaztam, ott a megadott címen jelentkeztem a megbeszélte jelszóval (amire egyébként nem is volt szükség, mert az elvtársat, akivel találkoztam, már régebről ismertem). Mali Černomerecen a KPJ akkori szervező titkárával, Đuro Đaković elvtárral találkoztam (ez volt második találkozásunk, a szabadkai munkásotthonban történt, 1928-beli találkozás után). Rövid beszélgetés után Đaković elvtárs magával hívott — mint mondta, egy magánügyet kell elintéznie, közben pedig azt is lebonyolítjuk, amiért én jöttem. Ez az ő magánügye abból állt, hogy beért egy bádogos kisiparoshoz, akinél a fiát inasként akarta elhelyezni. Nekem ez azonnal úgy tűnt, hogy csak ürügy, szó sincs szakma tanulásáról, hanem valószínűleg a bádogosnál volt az anyag, amit Đaković magához vett és egy közeli mellékutcában, ahol várakoztam, nekem átadott. Mindez még delután lejátszódott, így én az esti vonattal elutazhattam Zágrárból. A vonatban ülőhelyemtől jó távol helyeztem el a csomagot, úgy, hogy szemmel tarthassam, de ha véletlenül átkutatnák a kocsit, és a gyanú bármilyen okból rám terelődne, letagadhassam, hogy én hoztam be a csomagot a kocsiba. Mivel semmi ilyesmi nem történt, szerencsésen megérkeztem a csomaggal együtt Szabadkára. Hétfőn rendesen megjelentem a munkahelyemen, senkinek sem tűnt fel távollétem. A csomagot viszonylag jól elrejtettem abban a rozoga épületben, ahol Huselicznél albérlőként laktam. (Huselicz volt a vasúti műhelyben szervezett inasiskola munkavezetője.)

A röpcédulák, melyeket 1929. május 1-re Vajdaság-szerte terjesztettek, és amelyek miatt egész csoportot tartóztattak le, kínoztak meg és ítélték el, nem a szokványos nyomtatott röpcédulák voltak, hanem kisebb formátumú plakátok, karikatúrával. A plakát a királyi koronát ábrázolta, melyet belülről feltűrt ingujjú munkások vernek szét kalapáccsal. A korona körül néhány akasztófa állt, mindegyiken egy-egy felakasztott munkás, a rajz alatt pedig a következő szöveg: „Köztem és a nép között nincs közvetítő.” Ezek Sándor királynak a január hatodikai diktatúra kihirdetése alkalmával mondott szavai.

Miután Zágrábból visszatértem, üzenetet küldtünk Becskerekre, küldjenek futárt, akinek átadhatom a május elsejei röpcédulákat.

1929 egyik áprilisi napján (a dátumra már nem emlékszem) a munkából hazatérőben várt rám egy elvtárs lakásom közelében. Miután tudta a megbeszélt jelszót, tévovázás nélkül átadtam a Zágrábból hozott anyag egy részét Mita Aleksícnek. Az anyag egy részét már előzőleg átadtam Tanka elvtársnak a szabadkai pártszervezet számára. (Egyes opportunista elemek szabotázsra követtek ezeket Szabadkán május elsejére nem ragasztották ki.)

A május elsejei röpcédulák terjesztése kapcsán Becskereken tömeges letartóztatásokra került sor. A letartóztatottak zöme nem aktív kommunista volt, hanem olyan személy, akit a rendőrség még előbből szakszervezeti aktivistaként vagy szociáldemokrataként tartott nyilván. Az elsők között tartóztatták le Jung Istvánt, Andrija Mihailovićot, Granićot, Polingert, vagy olyanokat, mint a provokátor Barjaktarević.

A Sokol egyesületek kikindai találkozásáig, 1929. június 8–9-ig, a becskerei rendőrség csak a sötétben tapogatózott. Habár aktívan folyt a nyomozás, s nagyszámú gyanúsítottat tartóztattak le, nem jutott a röpcédulák terjesztőinek nyomára. A kikindai találkozóra utazó Sokol-tagok hibájából és figyelmetlensége következtében bukott le az egész szervezet, nemcsak Nagybecskereken, hanem szélesebb körben is. Radivoj Davidović a vonatban felejtette táskáját, amelyben a sportfelszerelés mellett röpcédulák is voltak — ezeket abból a célból vitte magával, hogy Kikindán szétszórja őket —, ez lehetővé tette a rendőrségnek, hogy összefüggésbe hozza a röpcédulák terjesztését a kikindai találkozón résztvevő Sokol-tagokkal, akiket nem volt nehéz azonosítani. Ekkor kezdődött el azoknak a letartóztatás, akiknek valóban részük volt a röpcédulák készítésében, szállításában és terjesztésében. Ez alkalommal tartóztatták le Mita Aleksic joghallgatót is.

Aleksic elvtársat megtörte az ütlegetés, a rendőri tortúra, amelyet nem tudott elviselni, és rám vallott. Igaz, hogy nem tudta a nevemet, de személyleírást tudott rólam adni, tudta, hogy Kovács vagyok, nagy kezem van, és azt is tudta, hol lakom. A házigazdám a rendőrség kérdésére aztán minden egyebet elmondott — hogy hívnak, hol dolgozom. A rendőrségnek, mikor ez mind a tudomására jutott, nem volt nehéz megtalálnia azt, akit keresett.

Amint bevitték a szabadkai rendőrségre, miután megkötöztek, néhány ütés után szembesítettek Aleksic elvtárral (akit a becskerei rendőrség e célból Szabadkára szállított). Aleksic tévovázás nélkül szemembe mondta, hogy tölem vette át áprilisban az anyagot (a plakátokat és a Proletert). Leírta azt a helyet is, ahol az anyagot átvette. Elmondta még, hogy nincs értelme a tagadásnak, mert az egész szervezett lebukott és a rendőrség mindent tud.

Hiába próbáltam én a helyszínen mindent letagadni. Mondtam, hogy ezt az embert, aki engem terhel, nem ismerem, soha életemben nem láttam, hanem a kínzások miatt, melynek valószínűleg (sőt nemcsak hogy valószínűleg, hanem bizonyosan) ki volt téve, nem is tudja mit beszél — nincs magánál. Minél többet „filozofáltam”, annál inkább nőtt a rendőrügynökök, Laubring és Kraljev dühe. Aleksicet sürgősen eltávolították a szobából, és akkor kezdődött az igazi vallatás, ami délután fél kettőtől éjnek éjszakájáig tartott.

Osszeverve, féláljultan még ugyanezen az éjjel Aleksíctyal együtt egy rozoga, öreg rendőrségi kordéra ültettek és elszállítottak a becskerei rendőrségre. Ez az utazás, melyre még ma is jól emlékszem, borzalmasabb volt, mint az egész rendőri tortúra, mint a só, amelyet a számba tömtek és mindaz, amit azon a napon és éjszakán átéltem. Valami hepepás úton mentünk — hárman: egy rendőr, Aleksic és én összepréselve a hátsó ülésen. En csupa kék-zöld voltam, nagy fájdalmaim is voltak. Még rosszabb volt, amikor kihültek a sebek. Ha csak hozzáem értek, úgy éreztem, mintha ismét bikacsökkal vernének. De ez is elmúlt. Megérkeztünk — ki tudja, hány órás utazás után — a becskerei rendőrségi fogdába. A fogda folyosójára löktek, amely már tele volt összevert emberekkel, akik úgy feküdtek a betonpadlón egymáshoz préselve, mint a szardíniák. Nemcsak férfiak voltak itt, hanem néhány nő is. A folyosón, velünk összezárva volt két rendőr is. Az ő feladatuk az volt, hogy megakadályozzák nemcsak azt, hogy egymással szót váltsunk, hanem még azt is, hogy egymáson segítsünk. Voltak, akik mozdulni sem tudtak, csak halottként feküdtek. Egyeseknek a talpán szétfoszlott a bőr. Különösen Szervó Mihály (becskerei szabómunkás) volt szörnyen összeverve; képtelen volt felállni. Gyöngye testalkatú, beteges, alig ötven kilós ember volt. Mindamellett hősiiesen tartotta magát. Az ő vallomása alapján, tudomásom szerint, senki se került rendőrkézre. Ő is egyike volt azoknak, akik mozdulni sem tudtak, de jaj volt azoknak, akik megpróbálták rajta segíteni. Az ilyen úgy összeverték, hogy napokig ő maga sem tudott mozdulni. Azok, akiket már előbb tartóztattak le és a vizsgálaton túl voltak, szerencsésebbek voltak: tizesével bepréselték őket egy-egy cellába, ahol priccsek is voltak, és legalább nem voltak állandóan a rendőrök szeme előtt.

En ebben a börtönben maradtam egész december 1-ig, amikor csoportonként Belgrádba szállítottak bennünket, az államvédelmi bíróság Kajmakčalan utcai börtönébe. Itt voltam a tárgyalás idején, amire december folyamán került sor.

A május elseji röpcédulák ügyének felgöngyölése valóban rajtam és az akkor már halott Đuro Đakovićon végződött, hiszen amikor engem letartóztattak, ő már halott volt.

Viszonylag könnyű volt meggyőzőm a rendőröket, hogy a röpcédulákat Đuro Đakovićtól vettem át, mert jó személyleírást tudtam róla adni. Elmondtam, hogy jobb kezének egy uja hiányzik és még néhány jellemző adatot, ami elég volt a rendőröknek — de csak a röpcédulákat illetően. Persze nemcsak az érdekelte őket. Minél többet meg akartak tőlem tudni a szabadkai kommunistákról és a szabadkai pártszervezetről: kivel voltam egy sejtben, hány pártsejt van Szabadkán, kik vannak ezekben. Minél többet meg akartak tudni azokról az emberekről is, akik gyanúsak voltak stb. Az ilyen és hasonló vallatások Becskereken is folytatódtak. Sok verést és egyéb tartúrát kellett elviselnem a megtagadott válaszokért. Azokat, akik gyanúsak voltak, letartóztatták; Kizurt, Tankát, Nikolicót és Vasa Bogdanovot (akit a Vörös Segélyben való részvétellel gyanúsítottak). Basch Andre és felesége kompromittálódtak, mert lakásukon találták Kéri Rózát, aki a becskerei lebukás után náluk húzódott meg. Ezért feleségével együtt Spanyolországba ment. A spanyol forradalom bukása után Franciaországban táborba került és meghalt. Cséby és Tanka emigráltak, Hedrich Károly is elmenekült, Spanyolországba került és harcosként esett el a polgárháborúban; Domány már korábban elhanyagolta a szakszervezeti munkát. Egyszóval Szabadka a diktatúra évében aktivistáinak nagy részét elvesztette, aminek negatív hatása visszatükröződött mind a Független Szakszervezetek, mind a pártszervezet munkáján. A helyzet többé-kevésbé az egész országban ilyen volt. A pártszervezetek úgy meggyöngyültek, hogy a kisszámú párttagnak, akik nem kerültek börtönbe, óriási erőfeszítéseket kellett tennie a pártszervezet megőrzése és felújítása, a megszakadt kapcsolatok helyreállítása, az új vezetőségek létrehozása, illetve a lebukások és letartóztatások következtében csonka vezetőségek feltöltése érdekében.

A becskereki lebukás alkalmával elfogott kommunisták első csoportjának tárgyalásán a belgrádi államvédelmi bíróság tizenkettőnek 110 évi börtönbüntetést mondott ki, amit a felsőbb bíróság még 14 évvel súlyosbított. Más szóval a tizenkét elítélt 124 évi börtönbüntetést kapott. Ezek a következők voltak:

1. Mita Despotović 12 évi börtön
2. Andrija Mihailović 12 évi börtön
3. Jovan Trajković 12 és később még 2, összesen 14 évi börtön
4. Acs Márton 12 évi börtön
5. Szervó Mihály 10 évi börtön
6. Mita Aleksic 10 és később még 2, összesen 12 évi börtön
7. Márton Rozália 10 évi börtön
8. Đuro Pucar 8 és később még 2, összesen 10 évi börtön
9. Szőnyi Mihály 7 évi börtön
10. Georg Funk 7 évi börtön
11. Franjo Mor 6 évi börtön
12. Radivoj Davidović 4, később 3, majd újabb 5, összesen 12 évi börtön

A lebukások és a tömeges letartóztatások nemcsak hogy szétverték, hanem úgyszólván meg is bénították a pártszervezetek munkáját Vajdaságban 1929 közepétől. 1930 elején alakult csak meg a Tartományi Titkárság, amely a vajdasági pártszervezetek újjáélesztésén és összekapcsolásán fáradozott. Ki volt ennek a titkárságnak a tagja, hogyan sikerült újra teremteni és kiszélesíteni a szabadkai pártszervezetet, hogyan került sor 1934-ben az újabb lebukásra és ennek következményeként az újabb letartóztatásokra Vajdaság-szerte — erre nézve nem tudnék határozott választ adni. Annyit tudok, hogy 1930-tól kezdve megindult a vajdasági pártszervezetek újjászervezése, kapcsolatteremtése, beleértve Szabadkát is, de ez itt lassabban ment, mint az ország más vidékein, mert Vajdaságban (és Szabadkán is) elszigetelten folyt ez a munka.

Emlékszem még abból az időből, amikor raboskodtam, egy beszélgetésre az újonnan elítélt elvtársakkal. Ezek — Szalai, Mor, Steinfeld (Stafi) és még néhányan — éppen arról beszéltek, hogy Vajdaságban és az ország más részein is újabb lebukások és letartóztatások történtek. A letartóztatások gyakran egyes elvtársak figyelmetlenségének, a kellő éberség hiányának következményei voltak, máskor a letartóztatottakat megtörte a rendőri tortúra, elárulták illegális kapcsolataikat, rávallottak elvtársaikra, így a rendőrség újabb terhelő adatok birtokában ki tudta terjeszteni a letartóztatásokat. Külön szerephez jutottak a besúgók és a provokátorok, akiket a rendőrség azzal a céllal igyekezett becsempészni a pártba, hogy rajtuk keresztül eljusson az aktivistákig és az egész párt-szervezetig. Vajdaságra különösen jellemző a Mészáros—Dunderski ügy. 1929 után Vajdaságban még két nagyobb lebukás történt, amelyek Szabadkát is érintették. Különösen az 1936. évi lebukás volt súlyos, amelyben az egész Tartományi Bizottság, valamint a körzeti és helyi bizottságok több mint 120 tagja rendőrkézre került. Ez súlyos csapás volt a vajdasági pártszervezetre. Hosszú időbe telt és sok erőfeszítésbe került, míg sikerült újjáélesztetni a vajdasági pártszervezeteket, megalakítani az új pártbizottságokat, ezeket kapcsolatba hozni egymással — lábra állítani a pártot. Ezekről a történeésekről azonban valószínűleg más alkalommal lesz szó.

SZÖLLÖSY VAGÓ László fordítása